

הגבלת הסחר בחיות בר – כן נמנע את התפרצות המגפה הבאה

בקצרה

גיליון אביב 2020 / כרך 11(1) / קורונה וסביבה

13 מאי, 2020

תמר רביב

ראש אגף מגוון ביולוגי ושטחים פתוחים, המשרד להגנת הסביבה

סיימון נמצוב

מנהל יחסים בינלאומיים והממונה המדעי מטעם ישראל לאמנת CITES, רשות הטבע והגנים

בעשורים האחרונים אנחנו עדים לעלייה בצפיפות אוכלוסין של האדם ולתנועה נרחבת של סחורות ובני אדם בין מדינות. תופעות אלה הן זרז להעברת מחלות לכל קצוות העולם, ובהן גם מחלות שמקורן בבעלי חיים (מחלות זואוונטיות). המרכז האמריקאי לבקרת מחלות (CDC) מצא שכ-75% מכלל המחלות החדשות (ללא הקורונה) מקורן בבעלי חיים, והן גורמות למיליוני מקרי מוות בשנה [1]. עם המחלות החדשות שמעבירים בעלי חיים ניתן למנות את הזיקה, הדנגי, קדחת הנילוס המערבי, שפעת העופות, אבולה ומחלות ה-SARS וה-MERS (שתי האחרונות נגרמות מנגיף השייך למשפחת הקורונה).

הניצול המוגבר של חיות בר על-ידי האדם יוצר הזדמנויות לזליגה (spillover) של מחלה שיש לה פוטנציאל להפוך למגפה שתתפרץ בקרב האדם [8]. מצב מסוג זה יכול לקרות במסגרת סחר ואכילה של חיות בר, כפי שקרה עם נגיף הקורונה שהתפרץ בנובמבר 2019, ככל הנראה בעקבות פעילות בלתי מבוקרת בשוק החיות במחוז ווהאן שבסין. מחלות זואוונטיות חדשות מהוות איום מוגבר עקב הקושי להתמודד עם מחלות שהפגיעה שלהן לא ידועה ולא קיימים חימונים ותרופות נגדן.

אמזונה צהובת ראש (*Amazona oratrix*). ציפורים אקזוטיות שהוברחו לישראל ונתפסו על-ידי פקחי רשות הטבע והגנים. הרשות היא הגוף האחראי בישראל על יישום אמנת CITES לפיקוח על הסחר הבין-לאומי בחיות ובצמחי בר | צילום: רשות הטבע והגנים

באשר להשפעת הסחר בחיות בר, עד היום התמקדה רוב תשומת הלב של אנשי שמירת הטבע בעולם בשאלה עד כמה הסחר פוגע באוכלוסיות חיות הבר עצמן. הסחר בחיות בר הוא גורם מרכזי בצמצום המשמעותי במספר ובמגוון של מיני חיות וצמחים, דבר שגורם לחשש באשר להמשך קיומם של מינים רבים בטבע. נקודה זו אף מתחדדת בדו"ח מצב הטבע העולמי שפרסם IPBES במאי 2019, המראה כי ניצול שאינו בר-קיימא של מינים הוא האיום השני בחשיבותו על המגוון הביולוגי העולמי [6].

במדינות רבות יש מסורת עתיקת יומין של צריכת חיות בר מן הטבע ותוצרים של חיות בר לצורכי מאכל, לרפואה מסורתית ולתרבות. כמו כן, קיימים ביקוש חובק עולם לחיות "אקזוטיות" כחיות מחמד, ודרישה הולכת וגוברת לתוצרים מחיות בר, כגון שנהב פילים, עצמות טיגריסים, קשקשי פנגולינים, בשר שמקורו בחיות בר שניצודו בטבע (bushmeat או wildmeat), עורות נחשים ותנינים, עצמות סוסוני ים, קוויאר מחדקנים ועוד.

סחר בלתי חוקי בחיות בר במזרח אסיה. עם התפשטות הקורונה ברחבי העולם, קיבלה סין החלטה למנוע באופן זמני בגבולותיה את הצריכה של חיות בר למאכל | צילום: Dan Bennett; Wikipedia CC BY 2.0

המחשבה הכללית והמקובלת בקרב שומרי הטבע היא שהסחר בחיות בר חייב להיות בר-קיימא עבור המין עצמו. לצורך הפיקוח על הסחר הבין-לאומי בחיות ובצמחי בר נוסדה בשנת 1973 אמנת CITES הבין-לאומית (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora). כיום כמעט כל מדינות העולם חברות באמנה זו, שמטרתה לאסור על הסחר הבין-לאומי במיני חיות וצמחי בר הנמצאים בסכנת הכחדה, ולקיים מנגנוני פיקוח וניטור קפדניים על סחר בין-לאומי במינים המתקרבים לסכנת הכחדה עקב הסחר בהם^[3].

חשוב לציין כי האמנה היא אחת היעילות ביותר מבין אמנות הטבע הבין-לאומיות, משום שאי-מילוי הנחיות האמנה עלול לגרור סנקציות. ואכן, מאז שהיא נכנסה לתוקף אף מין הנמצא ברשומותיה לא נכחד עקב מסחר בין-לאומי. אך לדאבונו של אנשי שמירת הטבע, למרות מאמצים אלה הסחר הלא חוקי ממשיך להתקיים בהיקף עצום, שנאמד ב-2016 על פי הפורום הכלכלי העולמי (WEF) בכ-7 עד 23 מיליארד דולרים מדי שנה^[7]. אמנת CITES ממשיכה לפעול במסגרת הקונסורציום הבין-לאומי למניעת פשעים כנגד הטבע (ICCWC) ולספק כלים למדינות כדי להילחם כנגד הסחר הבלתי חוקי בחיות בר.

עם זאת, לאמנת CITES אין סמכות לפיקוח על סחר פנים-מדינתי, שרובו מתקיים ללא בחינת קיימות או פיקוח וטרינרי. כך, למשל, הגיעו לשווקי חיות הבר בסין עטלפים ופנגולינים, החשודים כמינים נשאים בשרשרת הזליגה של נגיף הקורונה לאדם.

אין ספק שניתן להגיד שהכתובת הייתה על הקיר. מזה כמה עשורים מזהירים מדענים כי נגיפים דמויי קורונה אצל חיות בר, כגון עטלפים, הם פצצת זמן מתקתקת, ובאופן מיוחד התרועעו המדענים מפני הסכנה של אכילת חיות בר בדרום סין. בנובמבר 2002 הופיע לראשונה במחוז גואנגדונג בסין נגיף ה-SARS, השייך למשפחת נגיפי הקורונה, ומשם התפשט במהירות להונג קונג, לווייטנאם ואחר כך לרחבי העולם. מדענים רבים היו משוכנעים שמגפת ה-SARS תהיה קריאת השכמה למקבלי ההחלטות בסין ביחס למדיניות שלהם כלפי סחר פנים-ארצי בחיות בר, אך זה לא קרה. האיסורים שהוטלו בסין אחרי התפרצות ה-SARS בוטלו מהר, בין היתר בגלל שהמגפה נבלמה ונעלמה. כעת, כשעוצמת מגפת הקורונה הולכת ומתבררת, אחת ההנחות היא שבעתיד נראה יותר התפרצויות של מגפות זואוונטיות חדשות, שלא מן הנמנע שיהיו גם קטלניות מהקורונה. הערכה זו מביאה עימה את ההכרה בצורך לבחון מחדש את רמת הפיקוח והאכיפה על הסחר הבין-לאומי והמקומי בחיות הבר, ושאלת השאלה כיצד ניתן למנוע התפרצויות כאלה בעתיד^[5]?

בפברואר 2020, עם התפשטות הקורונה ברחבי העולם, קיבלה סין החלטה לפעול כדי לשמור על חיי תושביה ועל בריאותם, והחליטה למנוע באופן זמני בגבולותיה את הצריכה של חיות בר למאכל. עם זאת, קיים עדיין קושי באיתור ובניטור של סחר בלתי חוקי ובפיקוח עליו, וניתן לקוות שהפעם המגפה תביא עימה שינוי במדיניות הפנים-ארצית ושינוי חקיקה בהתאם. גם בשאר מדינות העולם מורגשת עלייה בהיקף הפעילות נגד סחר בלתי חוקי בחיות בר, הן של הממשלות וסוכנויותיהן הן של החברה האזרחית. מאז התפרצות מגפת הקורונה פנו יותר מ-200 ארגוני זכויות בעלי חיים וארגוני שמירת טבע לארגון הבריאות העולמי (WHO) בדרישה להפעיל לחץ על ממשלות, כדי שיאסרו באופן קבוע קיום שווקים שסוחרים בהם בחיות בר. עם זאת, נכון לעכשיו נראה שאיסור גורף של סחר פנים-ארצי או בין-לאומי בחיות בר איננו מעשי. מנגד, מביחנת ההיבט של שמירת הטבע יש סיבות טובות לא

לאסור אותו כליל, עקב המורכבות של הסחר בחיות בר. לכן, שיפור האסדרה והאכיפה של הסחר, על פי עקרונות רווחת האדם ורווחת חיות הבר, ותוך הפחתת הסיכונים הזליגה של נגיפים ולהתפרצות מגפות – עדיף [2].

בכל יום שעובר מאז התפרצות הקורונה, נשמעים יותר ויותר קולות שמדברים על הקשר בין הרס הטבע והקורונה והצורך בשמירת טבע כדי למנוע מגפות נוספות. שרת הסביבה של גרמניה, הגב' סוניה שולץ, התייחסה בהודעה לעיתונות לקשר הישיר בין הרס הטבע ופוטנציאל להתפרצות תחלואה ומגפות [4]. לדבריה, הרס הטבע הוא המשבר שעומד מאחורי משבר הקורונה, ואף על פי שהקורונה התחילה בסין, הרס עולמי של מערכות אקולוגיות מעלה את הסיכויים שזה יקרה שוב. לפיכך, ישנה חשיבות רבה לשמירת הטבע באזורים שונים בעולם כדי למנוע את הסכנות שבהתפרצות מחלות מידבקות חדשות.

משבר הקורונה מתווסף למשברים עולמיים אחרים שאנו נדרשים לפתור – משבר המגוון הביולוגי ומשבר האקלים – ומעצים את הסוגיה הרחבה יותר של השפעות האדם על הסביבה והמערכות האקולוגיות. עלינו לבחון מחדש את יחסי הגומלין בין בני האדם לטבע, לשכלל את המנגנונים הבין-לאומיים לפיקוח, לחזק את הקשר בין מדיניות הבריאות למדיניות הסביבה ולאמץ את הקריאה של IPBES [6] לשינוי הגורם להבדל מהותי (transformative change). בד בבד עם מניעת ניצול חיות הבר, עלינו לפעול לצמצום הפגיעה בהן באמצעות הפסקת פיתוח הרסני, מניעת פלישה של מינים זרים והקטנת נקודות החיכוך בין חיות הבר לאדם בסביבה העירונית.

בישראל שמירת הטבע צריכה לעבור לקדמת השיקולים בקרב מקבלי ההחלטות מתוך ההבנה שהביטחון הלאומי, החוסן הלאומי ובריאות הציבור תלויים באופן מובהק בתפקודן של המערכות האקולוגיות.

מדינת ישראל ואמנת CITES

מדינת ישראל אשררה את אמנת CITES בשנת 1979, ומאז קיים מנגנון להיתרי יבוא ויצוא של חיות בר וצמחי בר שמטרתן לבצע את הכרעות האמנה. האמנה מיושמת באמצעות החוק להגנת חיות הבר תשט"ו-1955 וחוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה תשנ"ח-1998. בעת חתימת המדינה על CITES מינתה הממשלה את רשות הטבע והגנים כגוף האחראי ליישום האמנה ולאכיפתה בארץ. הרשות מנפקת את היתרי הסחר, ומפקחת על יבוא ויצוא של חיות בר והתוצרים שלהן לתחומי ישראל. מאז הצטרפותה לאמנה, ישראל (באמצעות הרשות) היא צד פעיל מאוד בה, ומוכרת כאחת המדינות "החזקות" בעניין שמירת טבע, יחד עם ארה"ב, קניה, הודו, האיחוד האירופי ואחרות. ב-2016 אף נבחרה ישראל לשמש אחת מארבעת הנציגות של אזור אירופה בדירקטוריון האמנה לתקופה של שש שנים.

ברשימת המינים המוגנים המופעים בנספחי האמנה נכללים מעל 35,000 מינים. בוועידה שהתקיימה באוגוסט 2019 הוכנסו לראשונה תחת הגנת האמנה ברחבי העולם ג'רפות ומספר מיני כרישים (שבישראל היו מינים מוגנים עוד קודם) וכן הורחבה ההגנה על אריות. כדי שהחיקה במדינת ישראל תהיה תואמת לדרישות האמנה בדבר הגנה על המינים שבנספחי האמנה, הכריז לאחרונה השר להגנת הסביבה, ח"כ זאב אלקין, על כל המינים הרשומים בנספחי האמנה כערכי טבע מוגנים באמצעות תיקון לאכרזת גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה (יישום האמנה בדבר סחר בין-לאומי במינים של חיית בר וצמחיית בר הנתונים בסכנה) (ערכי טבע מוגנים), תשס"ד-2004 (תיקון תש"ף-2020).

מדינת ישראל מחמירה אף יותר מכללי אמנת CITES במספר תחומים, כמו האיסור הגורף לסחר בשנהב פילים שייכנס לתוקף ב-1 בינואר 2021. כמו כן, ישראל אינה מתירה יבוא של חיות בר שמקורן בטבע או של אלה שעלולות להוות סיכון אקולוגי בישראל כמינים פולשים. רשות הטבע והגנים משתמשת במנגנון ההיתרים של האמנה, שכל מדינות העולם משתמשות בו, כדי לפקח טוב יותר על היבוא לישראל במטרה לשמור על הטבע בארץ מפני מינים פולשים.

מקורות

1. CDC. 2017. Prioritizing and Preventing Deadly Zoonotic Diseases. Division of Global Health Protection, Global Health, Centers for Disease Control and Prevention.
2. Chandler D, Hinsley A, Verissimo D, et al. 2020. The Conversation. Coronavirus: why a blanket ban on wildlife trade would not be the right response.
3. CITES. What is CITES? The Convention on International Trade in

- .Endangered Species of Wild Fauna and Flora. Viewed 11 May 2020 .4
Federal Ministry of the Environment, Nature Conservation and Nuclear
Safety. 2020. Minister Schulze: Global nature conservation can reduce
.risk of future epidemics. 02.04.2020, Press release No. 053/20
Humane Society International. 2020. Wildlife Markets and COVID-19. .5
.Washington, DC
IPBES. 2019. Global assessment report on biodiversity and ecosystem .6
services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on
Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES secretariat, Bonn, Germany
Lehmacher W. 2016. Wildlife crime: A \$23 billion trade that's destroying .7
.our planet. World Economic Forum
Olival K, Hosseini P, Zambrana-Torrel C, et al. 2017. Host and viral traits .8
.predict zoonotic spillover from mammals. *Nature* **546**: 646-650